

Кулакова Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

БІЛЬШОВИЦЬКІ ПЛАКАТИ ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Ключові слова: більшовики, Українська революція 1917–1921 рр., зображальні джерела, плакат.

Keywords: Bolsheviks, Ukrainian revolution of 1917–1921, image sources, poster.

Українська революція 1917–1921 рр. сповнена важливих подій, які мають вплив на наше сьогодення. Вивчення цього періоду залишається актуальним: попри те, що історія Української революції вже має велику історіографію, кожен новий аналіз може дати більше корисної інформації, наштотувати дослідників і громадськість на певні роздуми. У революційні часи діяли різні політичні сили, однією з яких були більшовики. Ця політична сила мала вплив на перебіг подій на території України як у військовому, так і в ідеологічному плані.

Одним із дієвих методів ідеологічної боротьби був плакат, який сприяв поширенню більшовицької ідеології. Створюючи плакати, художники на перший план ставили практичну та комунікативну функцію, тож це зображальне джерело відбиває цілі та завдання вищезгаданої політичної сили.

Метою дослідження є аналіз плакатів більшовиків як джерела з історії Української національної революції 1917–1921 рр. Джерелами для доповіді послужили більшовицькі плакати.

Для пояснення суті плакату, його використання як дієвого інструменту для представлення інформації та поширення потрібних думок серед населення була прийнята до уваги робота Ю. Бондара [3]. Загалом плакати часів Української національної революції досліджували А. Авраменко та Л. Бернат [1; 2]. Оскільки плакат вивчається не тільки як явище, а також як інструмент ідеологічного впливу на широкі маси суспільства, було розглянуто статті О. Вільховик та О. Ситника [4; 5].

Будь-який період соціально-політичної активізації позначений зростанням використання інформаційно-комунікаційних технологій, методів та форм пропагандистської роботи [3, с. 1]. Одними з найпоширеніших і порівняно доступних видів видавничої продукції, що використовуються у політичній боротьбі під час інформаційних кампаній, є плакати, афіші та листівки. Вони – спосіб візуалізації й створення іміджу, інформування про політичні сили й окремих політиків та форма соціально-політичної комунікації. Можливості емоційного впливу та мобільність поширення, а також порівняно малозатратність і оперативність виготовлення зумовлюють переваги такої продукції в агітаційно-пропагандистській роботі й демонструють високу ефективність її застосування. Плакатна продукція завжди особливо актуальна під час буремних подій революцій та воєн [3, с. 7].

Історія радянського плакату починається з середини 1918 р. На усіх етапах свого розвитку комуністична партія надавала велике значення пропаганді марксистсько-леніністських ідей та політичній агітації серед широких верств населення. Особливу увагу вона звертала на партійне будівництво, ідеологічне та військо-

во-спортивне виховання молоді й культ вождя. Одним із основних інструментів масової агітації та пропаганди соціалістичної ідеології був саме політичний плакат. Мистецтво разом із терором стає одним з улюблених інструментів тоталітаризму в реалізації задумів щодо виховання вірності у «нового» покоління [1, с. 67]. Перші політичні плакати Дмитра Моора (наприклад: «Ти записався добровольцем?», 1920 р.) та Володимира Дені («Або смерть капіталу, або смерть під п'ятою капіталу», 1919 р.; «Антанта», 1920 р.) стали класикою радянської графіки.

Аналізуючи період виборів в Установчі збори Росії 1917 р., мистецтвознавець В. Охочинський писав: «Найґрунтовніше взялися за справу есери... Для створення плакатів організували конкурс і призначили спеціальне журі. Плакати випускали різного змісту – для села, робітничих районів, армії; і формату – для розклеювання зовні та всередині будинків, на стовпах, дверях, вітринах, а також для розсилки поштою, розкидання на мітингах, вкладання в упаковку товарів та ін.» [3, с. 1].

Витоки ідеології більшовизму, як відомо, сягають вчення класиків марксизму-ленінізму. Однак її активний розвиток припадає на період утвердження більшовицької влади. Безпосередній процес боротьби за владу та пошук шляхів реалізації своїх ідей на практиці зіткнувся з цілою низкою проблем. Насамперед це було пов'язано з утопічним характером комуністичних ідей і відсутністю реального державницького досвіду серед ідеологів більшовизму. Загальновідомо, що провідним творцем ідеології більшовизму був В. Ленін. Проте доволі значний внесок у формування більшовицької ідеології як напередодні Жовтневого перевороту, так і після нього, вніс М. Бухарін [5, с. 124].

У червні 1918 р. було засновано Наркомпрос (Народний комісаріат просвіти РРФСР), який функціонував як спеціальна ідеологічна структура більшовицької держави. Його діяльність була спрямована на створення нового суспільства та формування «нової людини». Протягом усієї своєї історії СРСР за допомогою літератури та засобів масової інформації монументального мистецтва та живопису, всенародних свят і фестивалів утверджували та нав'язували «незаперечні істини»: трудящі всіх національностей у СРСР люблять свою батьківщину саме за її соціалістичну суть – за справедливу демократичну Конституцію, гуманізм, колгоспний лад, щасливе і заможне життя та інші досягнення соціалізму [1, с. 67].

Класова боротьба, що охопила все суспільство та визначила жорстке безкомпромісне ставлення у протистоянні зі старим світом, відобразилося у плакатній більшовицькій ідеології. Зі свого боку, сам плакат, створений відповідно до головного політичного завдання, відтворював у суспільстві настрої рішучої відмови від усього, що асоціювалося з царським режимом. Дореволюційна символіка, як-от знаки імператорської влади, російський герб, прапор, а також портрет останнього імператора, являли собою минулу політичну історію Росії, її тодішню форму правління. Цей узагальнений образ колишньої імперії використовувався у плакатах і гостро засуджувався.

Одночасно з цим як символ свободи й оновлення життя та символ радянської влади широко використовувався червоний прапор. У післяжовтневий період він символізував кров, пролиту за перемогу в революції, та соціальну відплату.

Тексти у плакатах були невід'ємним складником та відігравали важливу роль в образотворчій композиції. Вони не лише пояснювали зображене, але й

функціонували як заклики до дії. Наприклад, «Всіх ворогів радянської влади у три смерті зігнемо», «Смерть царським генералам» тощо.

Більшовицькі «Вікна сатири» РОСТА (Російського телеграфного агентства) більше відомі загалу. Над трафаретними плакатами працювали кращі радянські графіки і літератори, серед яких Михайло Черемних, Володимир Маяковський, Дем'ян Бедний та ін. Оцінюючи плакатну діяльність, Володимир Маяковський у творі «Грізний сміх» писав, що «це протокольний запис найбільшого трьохріччя революційної боротьби плямами фарб і дзвоном гасел. (...) Це телеграфні вісті, миттєво передані у плакат, це декрети, одразу ж розпубліковані на частівки, це нова форма, введена безпосередньо життям, це ті плакати, які перед боєм дивилися червоноармійці, що йшли в атаку, йшли не з молитвою, а з розспівом частівок» [3, с. 2].

Проте варто зазначити, що агітаційне мистецтво «Вікон РОСТА» було не відтворенням реальності, а результатом маніпуляцій та симуляцій, які перебували під тотальним контролем партійного пропагандистського апарату [4, с. 120].

В роки революції та громадянської війни метою агітаційно-пропагандистської роботи стала в основному мобілізація мас на боротьбу з ворогом: «Червона Армія – визволителька народів» (1918 р.), «Ти записався добровольцем?» (1920 р.), «Клином червоним бий білих» (1920 р.). Разом із такими роботами також були поширені плакати й на тематику подолання голоду та руїни: «Голод загрожує радянським республікам» (1921); «Геть руїну, хай живе праця» (1920 р.), «Допоможи» (1921 р.) й засудження дезертирства: «Ось що чекає селян і робітників дякуючи дезертирам, запродавцям та боягузам» (1919 р.), «Руку, дезертир» (1920 р.), «Білогвардійці і дезертир» (1920 р.) [2, с. 112].

Починаючи з 1920 р., спеціальним органом, який відповідав за партійне керівництво культурним життям країни, став агітаційно-пропагандистський відділ ЦК РКП(б), відомий за назвою «Агітпроп». Цей відділ проводив жорсткий контроль за настроями інтелігенції. Завдання комісарів полягало в пильному відслідковуванні творчості художників і спрямуванні їхньої праці у напрямі практичної агітаційно-пропагандистської діяльності. Саме в роки радянської влади держава як монополіст у всіх сферах життєдіяльності рішуче підкорила своїм інтересам творчість художньої інтелігенції.

Внаслідок цього художники-плакатисти у своїй творчості були пов'язані з державним замовленням, а соціальне та культурне оточення слугувало формуванню відповідної самосвідомості. Незважаючи на стандартний характер словесних формулювань у плакатах, художник візуально передавав своє розуміння цього змісту для глядача.

Отже, буремні революційні події позначені масштабною активізацією інформаційних кампаній. Оскільки виготовлення плакату було малозатратним, а його використання ефективним, більшовики перетворили яскраві малюнки та рішучі заклики на ідеологічну зброю. Цілі, до яких прагнула радянська влада, віддзеркалилися в їхніх плакатах, тим паче у простій та зрозумілій формі для широких верств населення. Державне замовлення на такі роботи отримувала творча художня інтелігенція, за якою пильно стежили більшовицькі агітаційні установи. Отже, художники впливали на оточення, а оточення впливало на них.

Джерела та література

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920–1930-х рр. як засіб пропаганди. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 101: Теорія та історія культури. 2010. С. 66–72.
2. Бернат Л. А. Плакат як носій соціально-культурного змісту (соціальний плакат). *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація молоді у XXI сторіччі»*. Краматорськ: Громадська організація «Наукове товариство Слобожанщина», 2017. С. 110–118.
3. Бондар Ю. Плакати, афіші та листівки у контексті соціальної й політичної комунікації. *Вісник книжкової палати / Кн. палата України, Харків. держ. акад. культури*. Київ: Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», 2014. № 7. С. 15–21.
4. Вільховик О. В. Культурно-пропагандистська робота в Червоній армії як основний метод впливу на червоноармійців. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2013. № 12(104). С. 118–123.
5. Ситник О. М. Трансформаційні процеси в розвитку ідеології більшовизму періоду утвердження радянської влади. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 4. С. 124–128.

Івасюк Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МОСКОВСЬКИЙ ФАКТОР У ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Ключові слова: Провідник ОУН(б), національна революція, московський вплив, незалежність.

Keywords: Leader of OUN(b), national revolution, Moscow's influence, independence.

Праці та ідеї Степана Бандери стали важливою частиною боротьби України за незалежність. Однією з ключових тем у його роботах було розуміння та аналіз ролі Москви і московського впливу на Україну. У цьому контексті особливо значимую роль відіграє збірник вибраних статей С. Бандери «Перспективи Української Революції».

Важливим складником політичної концепції Степана Бандери є його погляд на московську політику як на інструмент імперського контролю. Він стверджував, що московське керівництво систематично використовує русифікацію як засіб для ліквідації української культури та мови, що у підсумку мало призвести до політичного та економічного панування над Україною [6, с. 84]. Ця політика, на думку Бандери, спрямовувалась на створення «однорідної» російської ідентичності, що мала на меті знищення української нації як самостійної етнічної групи [6, с. 97–98].

С. Бандера вважав, що Москва є головним ворогом української національної ідентичності та суверенітету. Він аргументував, що московський імперіалізм століттями придушував українські прагнення до самовизначення, спотворював історичну пам'ять і культурні цінності українців [9, с. 151–154]. Автор підкреслював, що саме через цей вплив боротьба за українську незалежність не може бути ефективною без розриву з московським домінуванням та його ідеологічним впливом [9, с. 185–187].

С. Бандера акцентував на необхідності протистояння московському впливу через активну національну боротьбу та відродження української культури і мови.